

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. КРИПТОВАЛЮТА ЯК НОВІТНІЙ ВІРТУАЛЬНИЙ ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	13
1.1. Концептуалізація поняття, історія та особливості становлення криптовалюти як грошового сурогату та віртуальної валюти. Теоретичні засади обігу криптовалюти. Особливості криптовалютних правовідносин	13
1.2. Правовий статус і державне регулювання ринку віртуальних активів та обігу криптовалюти як фінансового інструменту цифрової економіки в Україні та зарубіжних країнах, зокрема в країнах ЄС	36
1.3. Технологія блокчейн: сфери застосування у сучасному суспільстві ...	85
1.4. Порівняльний аналіз популярних криптовалют: основні характеристики, переваги, недоліки, подібності, відмінності, стійкість	105
1.5. Криптовалюти в контексті еволюції світової валютної системи. Прикладні аспекти використання криптовалюти як віртуального грошового сурогату. Особливості функціонування бірж для електронної торгівлі криптовалютами. Оцінка чинників, що стримують надання криптовалютам статусу законних засобів платежу	125
1.6. Основні перспективи застосування технології блокчейн і тенденції розвитку криптовалют у світі в умовах глобалізації Перспективи майнінгу (емісії) та обігу криптовалют у світі та в Україні	140
РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВИХ СУРОГАТІВ У ФОРМІ КРИПТОВАЛЮТИ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	153
2.1. Можливості, потенційні переваги та ризики використання технології блокчейн в епоху цифровізації	153
2.2. Ризики операцій з криптовалютами у сучасній економіці. Торгівля криптовалютою та можливі фінансові ризики	159
2.3. Загрози щодо застосування криптовалют для легалізації (відмивання) злочинно здобутих доходів. Способи відмивання «брудних» коштів за допомогою криптовалют. Діяльність криптобірж та ризики їх використання для виведення коштів	182

2.4. Криптовалюта — глобальні мережеві гроші чи віртуальний актив для спекулятивних операцій і створення пірамід?	194
2.5. Питання відповідальності за порушення законодавства про обіг криптовалют в Україні. Складнощі кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень, що вчиняються у зазначеній сфері	209
2.6. Ключові чинники розвитку індустрії віртуальних активів (екосистеми віртуальних активів) у новій парадигмі цифрової трансформації економіки	217
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ ЯК ПЛАТІЖНОГО ЗАСОБУ ТА ВІРТУАЛЬНОГО АКТИВУ У СУЧАСНІЙ ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	222
3.1. Напрями правового врегулювання обігу криптовалют у сучасній економіці. Пропозиції щодо формування системи законодавства України у сфері ринку криптовалют і застосування систем на основі технології блокчейн	222
3.2. Забезпечення безпеки криптоекономіки. Умови розвитку екосистеми віртуальних активів в Україні	231
3.3. Трансформація міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин в умовах поширення технології блокчейн і криптовалют: питання кібербезпеки. Безпека платежів як основоположний принцип захисту платіжних систем. Правові методи нагляду платіжних систем	243
3.4. Оцінка впливу технології блокчейн на банківську діяльність. Перспективи застосування технології розподіленого реєстру (блокчейн) у фінансовому секторі	252
3.5. Захист прав користувачів платіжних систем: стандарти Європейського Союзу та їх реалізація в Україні	266
3.6. Злочинні технології збагачення з використанням криптовалют. Криптовалюти та блокчейн-технології у сучасній протиправній діяльності. Комплекс заходів протидії відмиванню злочинно одержаних доходів з використанням криптовалют	274
ВИСНОВКИ	298
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	303

ВСТУП

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та поширення глобалізаційних процесів сприяли появі нових різновидів цифрової валюти, зокрема криптовалюти, головними перевагами яких є децентралізованість і повна свобода здійснення транзакцій [75, с. 87]. Криптовалюта стала новітнім фінансовим інструментом глобальної цифрової економіки та світових платіжних систем. Тому розбудова повноцінно функціонуючого ринку віртуальних активів, до яких відноситься й криптовалюта, є вкрай важливим завданням на сучасному етапі розвитку української економіки, зважаючи на важливість її інтегрування в європейську та світову економічну спільноту та з огляду на технологічні зміни, які відбуваються у світі, що пов'язані з розвитком інформаційного суспільства у процесі трансформаційних цифрових перетворень та розповсюдження ІТ-технологій.

У жовтні 2021 р. капіталізація криптовалютного ринку досягла рекордного значення — \$2,6 трлн [147]. Це новий ATH (All Time High) — найвищий показник на ринку криптовалют. Кількість людей, які використовують криптовалюту, наближається до населення невеликої країни: від 2,9 до 5,1 млн осіб [75, с. 88]. За прогнозами аналітиків, витрати фінансових установ у зв'язку з використанням технології блокчейн до 2022 р. скоротяться на \$15—20 млрд, а частка виробництва світового ВВП, яку займатиме блокчейн, до 2027 р. складе 10 % [26, с. 49—50].

Україна — один зі світових лідерів з використання криптовалют та за показником капіталу, інвестованого у криптовалюту [63, с. 8]. У рейтингу глобального індексу сприйняття криптоактивів Україна посідає четверту позицію у світі [17]. Також країна має найбільший обсяг транзакцій з криптоактивами серед світових учасників ринку [17] та один з найвищих в світі показників капіталу в біткоїнах у відсотковому відношенні до ВВП, а саме: приблизно 2,4 % (або \$2,2 млрд) [63, с. 29].

За офіційними даними, щоденний (добовий) обіг віртуальних активів (криптовалюти) в Україні становить 1 млрд грн [1; 33], а капіталізація віртуальних активів в Україні — понад \$2 млрд, але увесь час ця галузь заходиться абсолютно в «тіні» [119]. Уже станом на 2016 р. Україна мала сильну криптовалютну спільноту, чому сприяли такі чинники: раннє входження до галузі вітчизняних ІТ-підприємців, нестабільна економіка, конфлікт з Росією, брак інвестиційних інструментів, окрім іноземної валюти, банківських депозитів і державних облігацій, великий тіньовий сектор, толерантність суспільства до корупції [63, с. 8].

Отже, ринок віртуальних активів — це один з найцікавіших і найперспективніших у світі. Криптовалюта без урахування облігацій внутрішньої державної позики України (ОВДП) у 50 разів перевищує вклади в українські гривневі акції та інші цінні папери [33].

Поширення блокчейна відбувається в багатьох галузях життєдіяльності: фінансова галузь, захист інтелектуальної власності, організація документообігу, електронне голосування, захист критичної інфраструктури, реєстри прав власності, логістика, медицина, страхування тощо. Зокрема, очікується масове застосування в майбутньому технології блокчейн у фінансово-економічній сфері: у банківському секторі (у процесі здійснення дистанційного обслуговування), на ринку цінних паперів, передусім у біржовій торгівлі, а також у державному управлінні. Потенціал технології блокчейн такий, що у майбутньому банків в їхньому класичному вигляді просто не залишиться, вони будуть існувати у вигляді цифрових банків.

Поступове впровадження цифрових технологій в усі сфери світової економіки зумовлює необхідність розробки сучасних механізмів ефективного управління зазначеними інноваціями. В умовах світової фінансової кризи, коли національні валюти постійно знецінюються, суцільне запровадження єдиної цифрової валюти, зокрема криптовалюти, може мати непередбачувані наслідки для фінансової стабільності і заважати функціонуванню платіжних і ринкових інфраструктур, а також негативно впливати на грошово-кредитну політику країн. В умовах цифрової трансформації економік різних країн світу змінюється специфіка впливів на фінансову безпеку та окремі її структурні складові, попередження руйнівної дії яких потребує розробки

та реалізації практичних заходів удосконалення механізмів її забезпечення [94, с. 33].

Однак, незважаючи на значну розповсюдженість криптовалютних правовідносин у світі, на теоретичному рівні досі відсутній єдиний підхід щодо визначення фінансової та правової природи криптовалюти як інформаційно-технологічної інновації.

Так, на сьогодні в Україні відсутнє уніфіковане трактування юридичної природи криптовалюти, учасників ринку криптовалют, не сформована цілісна система впорядкованих нормативних вимог, юридичних методів та способів, за допомогою яких здійснювалося б повноцінне державне врегулювання сфери криптовалютних правовідносин. Зовсім не сформовано класифікацію правопорушень у сфері обігу криптовалют. Закон України «Про віртуальні активи», після врахування пропозицій Президента України щодо його доробки, досі не ухвалений Верховною Радою України.

До цього слід додати, що у сучасний період також не існує єдиних нормативно-правових актів, які б регулювали обіг криптовалюти у світовій економіці. Водночас криптовалюта набирає все більшої популярності в усьому світі, а її розвиток заборонити технічно неможливо й економічно недоцільно [28, с. 77]. За таких умов актуальним є вивчення та опанування практичного зарубіжного досвіду здійснення правової регламентації обігу криптовалют і технології блокчейн для розвитку глобальної світової цифрової економіки.

Останнім часом набирає все більшої актуальності питання протидії застосуванню криптовалют для легалізації (відмивання) злочинно здобутих доходів, злочинному збагаченню шляхом активного застосування криптовалют і блокчейн-технології у сучасній протиправній діяльності, їх виявлення та попередження, наявність ризиків використання криптобірж для виведення коштів. Важливою також є розробка напрямів правового врегулювання обігу криптовалюти у сучасній економіці, пропозицій щодо формування системи законодавства України у сфері ринку криптовалют та застосування систем на основі технології блокчейн, формування ефективної системи контролю за емісією та обігом криптовалюти в Україні, розробка комплексу заходів протидії відмиванню злочинно одержаних доходів за допомогою криптовалюти.

У пропонованому читачеві посібнику детально розкриваються питання щодо теоретичних засад обігу криптовалюти, історії та особливостей становлення криптовалюти як грошового сурогату та віртуальної валюти, особливостей криптовалютних правовідносин, правового статусу та державного регулювання ринку віртуальних активів та обігу криптовалюти як фінансового інструменту цифрової економіки в Україні та зарубіжних країнах, зокрема в країнах ЄС, сфер застосування технології блокчейн у сучасному суспільстві, порівняльного аналізу популярних криптовалют, потенційних переваг і ризиків використання технології блокчейн, ризиків операцій з криптовалютами, особливостей функціонування бірж для електронної торгівлі криптовалютами, основних перспектив застосування технології блокчейн і тенденцій розвитку криптовалют у світі в умовах глобалізації, загроз застосування криптовалют для легалізації (відмивання) злочинно здобутих доходів, управління ризиками, пов'язаними з технологією блокчейн у новій парадигмі цифрової трансформації економіки, тощо.

На державному рівні потрібно приділяти належну увагу моніторингу та мінімізації ризиків поширення віртуальних активів (особливо криптовалюти) для належної реалізації монетарної політики та забезпечення фінансової стабільності, встановлення дієвих засобів контролю за обігом фінансових віртуальних активів, забезпечених валютними цінностями. Нерідко криптовалюта використовується у злочинних технологіях збагачення, у процесі відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, у фінансуванні тероризму, для ухилення від сплати податків, шахрайства. Зокрема, в Європі у криптовалюти переводиться близько 4 % усіх доходів, одержаних злочинним шляхом [63, с. 16]. Тіньова економіка також створює сприятливе підґрунтя для розвитку екосистеми віртуальних активів.

До значних ризиків емісії та обігу криптовалют відносяться висока енергоємність майнінгу біткоїнів, яка знаходиться на рівні споживання окремих країн, та висока концентрація володіння криптовалютами в руках незначної кількості осіб. Так, тисяча осіб володіє 40 % ринку біткоїна, а 2 % рахунків контролюють 95 % усіх біткоїнів [61, с. 41]. Концентрація майнерів ще більша: 10 % майнерів контролюють 90 % майнінгових потужностей біткоїна, водночас 0,1 % з них (усього

приблизно 50 майнерів) контролюють 50 % майнінгових потужностей [142]. Така висока концентрація може зробити мережу біткоїна вразливою перед атакою, у результаті якої група майнерів або навіть один з них отримає над нею контроль, а також робить біткоїн схильним до системного ризику і передбачає, що значну вигоду від подальшого його впровадження, ймовірно, непропорційно отримає невелика група учасників ринку біткоїна.

Отже, з одного боку, факт необхідності використання ліквідного потенціалу криптовалюти є цілком очевидним для розвитку національних економік. Більшість розвинутих країн адаптують своє законодавство для регулювання віртуальної валюти, що дозволить поетапно пристосувати інновації фінансового ринку — криптовалюту — до сучасних реалій. З іншого боку, будь-яка держава повинна докладати максимум зусиль для правового осмислення і технічного забезпечення функціонування цього інструменту фінансового ринку із здобуттям максимальної вигоди та безпеки зазначеного ринку [75, с. 90].

Висловлюю подяку колективам Консалтингової компанії «СІДКОН» та Міжнародної ліги кібербезпеки за участь у створенні цієї роботи.

Юрій КОГУТ,
кандидат юридичних наук